

Breu esquema d'actuacions per a la revaloració territorial d'un municipi d'horta: el cas d'Almàssera (València)

Víctor-Manuel Soriano i Piqueras

*Estudiant de Geografia a la Universitat de València
vicsoipi@valencia.edu*

Resum

En forma de breu esquema es planteja la situació actual de l'espai rural d'Almàssera, a la Comunitat Valenciana, conformat per l'horta i les seues activitats i els plantegen breument unes línies d'actuació per tal de revalorar-la.

Paraules clau: revaloració territorial, desenvolupament local, Almàssera, horta, agricultura.

Resumen: *Breve esquema de actuaciones para la revalorización territorial de un municipio de huerta: el caso de Almàssera (Valencia)*

En forma de breve esquema se plantea la situación actual del espacio rural de Almàssera, en la Comunitat Valenciana, conformado por la huerta y sus actividades, y se plantean brevemente unas líneas de actuación a seguir para su revalorización.

Palabras clave: Revalorización territorial, desarrollo local, Almàssera, huerta, agricultura.

Abstract: *Short summary of performances for the territorial revalorization of an orchard base municipality: the case of Almàssera (Valencia)*

We arise the actual situation of the rural space in Almàssera, in the Region of Valencia, formed by the *orchard (huerta)* and its related activities, and we propose a brief agenda to be followed to enhance its revalorization.

Keywords: Land revalorization, local development, Almàssera, huerta, agriculture.

1. Introducció

L'horta de l'àrea metropolitana de València és un espai únic on se juxtaposen interessos econòmics –tant agrícoles, com industrials, comercials i urbanístics–, valors identitaris i tradicionals, i la necessitat de preservació del patrimoni cultural, històric i paisatgístic. La seua complexitat així com la presència de molts actors vinculats a aquest territori fan necessari prendre un model d'actuació per a la seua continuïtat, preservació i inclusió a la vida ciutadana i econòmica que permeta aprofundir la connexió d'aquests diferents actors de l'horta (agricultors, ciutadans, empresaris, turistes, poders públics, etc.) amb l'espai, així com donar viabilitat i continuïtat en el futur a les seues activitats per tal de garantir que aquest paisatge cultural de gran valor no s'abandonarà ni serà fagocitat per l'expansió urbanística dels municipis de l'àrea metropolitana.

Per aconseguir això, donat la multiplicitat de factors i actors que intervenen a l'horta, així com la seua realitat complexa, s'ha de prendre un complet paquet de mesures que arplegue des de fórmules de dinamització del territori, fins a instruments de conscienciació social passant per ferramentes de garantia de la rendibilitat agrària, fonamental per a permetre la continuïtat d'aquest paisatge, que és a la vegada un gran espai productiu. A aquest document proposem de forma esquemàtica i breu unes mesures que abracen un ampli ventall d'aspectes per a la protecció, la preservació i la dinamització de l'horta de l'àrea metropolitana de València, centrant-nos a un dels municipis que es troba en millor estat de conservació: Almàssera.

2. Marc geogràfic

Almàssera és un petit municipi de 7.295 habitants segons dades del padró municipal (INE, 2012), amb una extensió de 2,70 km², enclavat en plena comarca de l'Horta Nord, a l'àrea metropolitana de València (fig. 1), formant part d'una regió de gran densitat de població que constitueix tota una megalòpolis que s'ha conegut com Arc Mediterrani i és un dels majors pols de desenvolupament del sud d'Europa.

La situació d'Almàssera com a municipi amb una important faceta rural, sustentada sobre l'activitat agrícola a l'horta, un paisatge cultural únic i en perill (ja classificat per l'informe Dobris de 1998 de l'Agència Europea

Figura 1. Ubicació del terme municipal d'Almàssera a la Comunitat Valenciana i a la comarca tradicional de l'Horta de València

del Medi Ambient) enclavat dins d'una gran regió urbana, genera multitud de pressions, tant urbanístiques i d'infraestructures com també socials (per la urbanització dels costums i l'abandonament de les activitats tradicionals) que suposen un repte per a l'establiment de mesures de revaloració i consolidació de l'espai, l'activitat i les tradicions rurals.

El municipi d'Almàssera, envoltat dels d'Alboraia (23.228 hab.), Tavernes Blanques (9.335), Bonrepòs i Mirambell (3.454), València (797.028) i Meliana (10.666), ocupa encara la regió més rural de tota l'Horta de València, i en conseqüència la de major valor ambiental i paisatgístic, però també agrícola. L'Horta, amb una antiquíssima forma de cultiu, regada per un mil·lenari sistema de sèquies encara en ús, s'assenta al centre de la depressió litoral comunament anomenada Plana Central Valenciana, fruit d'un procés de subsidència iniciat al Pliocè i que ha durat fins l'actualitat. L'arrossegament de materials sòlids pels corrents fluvials (i en concret, en el nostre àmbit d'estudi, pel barranc del Carraxet, que circula pel terme municipal d'Almàssera abans de desembocar al mar a Alboraia) juntament amb l'acció humana en la dessecació de les marjals constituïdes després de la protecció de les restingues formades pel mar entre les desembocadures dels rius de la plana, han transformat el relleu fins arribar a configurar una regió pràcticament plana i composta per sediments molt recents.

Sobre aquest territori, el pas dels segles ha constituït una superfície de cultiu minifundista, però de grans rendiments –i també amb una forta càrrega de treball enfront d'altres cultius com el taronger, que dificulta el relleu generacional–, amb forta presència de cultius tradicionals com la xufa (amb la qual s'elabora l'orxata), la creïlla, la ceba, el meló, l'encisam o la pastanaga, i que es troba en forta regressió. Així, enfront de les gairebé 15.000 hectàrees d'horta que el 1959 encara existien a la comarca tradicional de l'Horta, el 2010 només en quedaven 5.200 (Piqueras, 2012), fruit de l'abandonament de cultius, la invasió del cultiu del taronger, i sobretot, la urbanització i la construcció d'infraestructures (fig. 2).

En l'actualitat Almàssera és un municipi que segueix concentrant una important presència agrícola tradicional, amb preeminència de l'horta, tot i la recent irrupció dels cítrics, que ja representen 13 hectàrees de les 186 totals destinades a usos agrícoles del municipi. L'augment del cultiu dels cítrics per mitjà de la substitució de cultius tradicionals d'horta és més rellevant encara si comparem l'evolució entre 2002 i 2009, amb dades de Institut València d'Estadística, i observem que mentre la superfície destinada als cultius tradicionals de l'horta es redueix en 40 hectàrees –fruit de l'expansió urbana en els anys previs a la crisi econòmica, financera i immobiliària de 2008–, la superfície destinada al cultiu de cítrics es manté inalterada. Aquesta presència d'un cultiu impropri de l'horta es fonamenta en la major comoditat del cultiu d'aquests arbres, que requereixen menys atencions i és fàcilment compatible amb un treball en el sector industrial o en els serveis.

A més de l'horta, al terme municipal d'Almàssera –completament interior, i en certa manera, per això aliè al desenvolupament urbanístic lligat al turisme

Figura 2. Mapa d'usos del sòl diacrònic dels termes municipals d'Almàssera (NW) i els seus veïns Tavernes Blanques (SW) i Alboraià (E). S'observa el fort creixement de la urbanització i de les grans infraestructures lineals que trenquen la permeabilitat del territori, entre 1957 i 2009.

Elaboració pròpia

de sol i platja— està constituït per un únic nucli urbà continu, d'una densitat no molt elevada, caracteritzat encara pels habitatges unifamiliars i els edificis de pisos de poca alçada, i amb un polígon industrial d'escassa entitat, format al voltant de les instal·lacions d'una important empresa de transformació agrària centrada en la comercialització d'arròs procedent dels arrossars de l'Albufera, a l'Horta Sud (fig. 3). L'horta d'Almàssera té, malgrat tot, un insuficient nivell de protecció en el planejament urbanístic, sigui en el municipal (que la qualifica com a sòl no urbanitzable protegit d'interès agrícola i paisatgístic) com en el supramunicipal. L'horta no gaudeix de cap figura de protecció de les previstes en la legislació d'espais naturals protegits, i el planejament territorial fonamental per a la protecció de l'horta (el Pla d'Acció Territorial de Protecció de l'Horta de València, o PATPHV, que inclou l'horta d'Almàssera en el major nivell de protecció) malgrat que està enllestit encara no s'ha aprovat.

A més, múltiples administracions han previst actuacions amb una gran afectació sobre el paisatge de l'horta d'Almàssera, tant d'infraestructures (com la nova carretera CV-300 projectada per la Generalitat, o l'ampliació de la carretera CV-311 a càrrec de la Diputació de València), com de desen-

Figura 3. Mapa d'usos del sòl del terme municipal d'Almàssera (NW) i els seus veïns Tavernes Blanques (SW) i Alboraià (E), segons les dades de CORINE (2009)

Elaboració pròpia

volupament urbanístic, aquest últim vinculat a la necessitat de l'administració local d'obtenir ingressos de les plusvàlues del procés urbanitzador, amb els quals emprendre el soterrament de la línia 3 del metro de València, que discorre pel marge oriental del nucli urbà; una actuació que al nostre entendre és prescindible.

3. Avaluació actual de l'horta d'Almàssera

L'horta és l'element clau en la revaloració territorial del municipi d'Almàssera, ja que ocupa tot l'espai no urbanitzat i conforma l'únic paisatge diferenciador del municipi. Per això, resulta interessant analitzar sintèticament i des d'una perspectiva global (que inclogui els enfocaments paisatgísticoambiental, econòmic i social) els punts forts i els punts febles de l'horta i de l'activitat agrària que la manté activa.

Punts forts

- L'horta és omnipresent al paisatge d'Almàssera, el nucli urbà es troba gairebé completament envoltat d'amplis espais oberts, que a manera

d'infraestructura verda la connecten paisatgísticament amb el mar i la muntanya (serra Calderona) (fig. 4a).

- Està incorporada a la vida de la ciutadania. La via verda construïda sobre l'antic traçat de la via xurra, ferrocarril de València a Saragossa, avui anomenada Via Augusta (pel camí romà que també discorria per aquest traçat, fig. 4b) és un lloc habitual per a la pràctica esportiva i el passeig de tota la comarca. A més, la venda de productes de collita pròpia és habitual en els mercats i fins i tot a les plantes baixes dels habitatges particulars. L'horta és un lloc d'esbarjo habitual molt valorat pels qui habiten els nuclis urbans que l'envolten, tot i les mancances que es presenten a aquest tipus de potencial usuari de l'espai.
- Encara aporta suficient rendibilitat agrícola com per a mantenir-se en plena activitat, en bona part lligada a les empreses de transformació agrària vinculades a la comercialització de la xufa i la producció d'orxata, amb presència gairebé única a la comarca (fig. 4c).
- Es manté viva la saviesa popular vinculada a l'agricultura de l'horta, els costums i les tradicions.
- El metro, que ocupa el traçat que fins al 1995 va seguir l'antic 'trenet' inaugurat el 1888 entre València (Pont de Fusta) i Rafelbunyol, ha servit com a barrera de contenció al desenvolupament urbanístic, però també com a limitació abrupta del nucli urbà, separant dels possibles *contagis negatius* a l'horta, però permetent sense massa afectació la continuïtat del paisatge (fig. 4d).

Punts febles

- El minifundisme que és propi de l'horta afecta negativament la competitivitat i els rendiments agraris. Això dificulta la continuïtat generacional, ja que la rendibilitat està directament vinculada en molts casos al treball personal del camp, perquè les explotacions són de vegades tan petites que no permeten assumir costos salarials. Això redunda en un abandó progressiu d'explotacions, i també en una migració des del cultiu d'horta, més exigent en treball, cap al cultiu de cítrics, que es pot compatibilitzar amb l'activitat laboral en la indústria o els serveis.
- L'abandonament de l'horta juntament amb la desprotecció de les construccions tradicionals i la xarxa de sèquies redunda en un empobriment del paisatge i en una pèrdua de patrimoni (fig. 4e), irreparable a llarg termini. També la manca de regulació, o la deixadesa de l'administració en la seva aplicació, ha provocat rehabilitacions poc respectuoses amb la imatge de les construccions tradicionals (fig. 4f) o abusos urbanístics en forma de construccions il·legals i petits nínxols de marginalitat (fig. 4g).
- Es troba a faltar una major oferta d'activitats lúdiques i culturals amb l'horta com a protagonista i com a marc, i també de serveis per al sector

Figura 4. Fotografies de l'horta d'Almàssera i mapa d'ubicació

Elaboració pròpia

turístic. El museu etnogràfic de l'horta amb què compta la localitat es troba infrautilitzat (fig. 4h i 4i), no hi ha una oferta real de rutes turístiques ni activitats d'interès per a centres escolars o grups de visitants. A més, el planejament urbanístic municipal (PGOU) vigent prohibeix expressament qualsevol activitat en les construccions de l'horta que no sigui residencial o agrícola, impeding la instal·lació de restaurants, hotels, comerços, despatxos professionals, etc.

- En les últimes dècades s'han desenvolupat infraestructures des d'una visió que es podria qualificar de temerari menyspreu envers el paisatge i amb una voluntat clara d'afavorir el desenvolupament urbanístic a costa de l'horta. En concret, la ronda de circumval·lació pel sud i l'est de la localitat suposa un atemptat irreparable sobre una gens menyspreable superfície d'horta de gran valor, agreujat per la dubtosíssima necessitat de desenvolupar una infraestructura clarament sobredimensionada. Una actuació també desafortunada, encara que d'afecció infinitament menor, és la reforma de la carretera del barranc del Carraixet, que si bé no influeix determinantment en el paisatge (implica una mera millora de la via preexistent amb una petita ampliació de la seva secció), resulta atractiva per al trànsit entre Almàssera i Alboraya i València, amb les conseqüències negatives (en forma de molèsties, contaminació acústica, pèrdua de qualitat paisatgística i de potencialitat turística, etc.) que se'n deriven.

4. Proposta de mesures

Per abordar la problemàtica exposada i amb la finalitat de revalorar territorialment el municipi d'Almàssera, amb especial atenció al paisatge cultural de l'horta, es proposen les següents mesures.

- Com a mesura alternativa a la protecció que atorgaria el planejament d'àmbit territorial supramunicipal no aprovat, es proposa la declaració de l'horta d'Almàssera com a paratge natural municipal, a l'empara del que disposa la Llei 11/1994, d'Espais Naturals Protegits, de la Comunitat Valenciana, motivant la seva declaració en els valors ambientals i culturals de l'horta, i permetent la realització d'activitats agrícoles i altres compatibles amb les tradicionals que aportin un valor afegit al territori, revalorant-lo, però sense afectar negativament, com ara amb la instal·lació d'establiments d'hostaleria, allotjaments rurals, comerços de productes locals o despatxos professionals, utilitzant les edificacions de tipologia tradicional.
- Cal modificar la normativa municipal que impedeix la instal·lació de les activitats abans esmentades a l'horta, i a més prendre mesures per a la potenciació d'aquestes activitats, com l'exempció o bonificació dels tributs

- municipals o les subvencions per a la rehabilitació de construccions tradicionals.
- Desenvolupar una xarxa local de camins, interconnectada a nivell comarcal, i que tinga el seu eix en l'actual Via Augusta, que permeta fer passejades a peu, amb bicicleta o a cavall per l'horta, amb seguretat, i que incloga els llocs de major interès cultural, paisatgístic, panoràmic, etc., així com també facilite la comunicació amb els establiments que puguen establir-se en les construccions tradicionals. Aquesta xarxa s'ha de senyalitzar homogèniament.
 - Documentar les tradicions i els costums vinculats al món rural del municipi, i també la saviesa popular sobre l'agricultura, per garantir la continuïtat generacional d'aquests coneixements.
 - La venda directa de productes de l'agricultor als ciutadans de l'entorn és una forma senzilla d'afavorir la rendibilitat de les explotacions més petites i alhora la valoració positiva de l'horta entre la ciutadania. Així doncs, es proposa establir un mercat periòdic de productes agrícoles locals.
 - Abordar únicament el problema de l'abandonament dels cultius des de la perspectiva de la rendibilitat resultaria incomplet. És necessari un pla de custòdia del territori, que permeti la gestió de les propietats susceptibles d'abandonament i la seva reconversió en horts urbans socials.
 - El municipi compta amb unes magnífiques instal·lacions gairebé en desús en el seu Museu etnogràfic de l'Horta. S'ha de potenciar la seva activitat i afavorir la seva utilització com a espai de promoció de l'horta i la ruralitat. Així mateix es proposa que s'establixca un Aula de l'Horta, de caràcter permanent, que organitze cursos, debats i trobades amb professionals, acadèmics, agricultors, agents socials i ciutadans sobre la problemàtica de la revaloració del territori.

Bibliografia

- PIQUERAS HABA, Juan (2012). *Geografía del territorio valenciano: naturaleza, economía y paisaje*. València: Universitat de València.
- ROMERO, Joan; Miquel FRANCÉS *et al.* (2012). *La Huerta de Valencia: un paisaje cultural con futuro incierto*. València: Universitat de València.